MELLE DAAMEN

GRAZEN BOVEN HET KUNSTGRAS

Het falen van het Nederlandse kunstbeleid

2022 Prometheus Amsterdam

© 2022 Melle Daamen
Omslagontwerp Irma Boom Office
Foto auteur Jan Rothuizen
Zetwerk Elgraphic
www.uitgeverijprometheus.nl
ISBN 978 90 446 5167 6

CULTUURBELEID? WE ZEGGEN MAAR WAT

Ik maakte van 2008 tot 2015 als Kroonlid deel uit van de Raad voor Cultuur, het adviesorgaan van de regering. In die periode schreef ik een aantal artikelen waarin ik aan de orde stelde hoe afwachtend de culturele sector reageert op de donkere wolken boven kunstenland en probeerde te analyseren hoe dat komt. Hoe die weifelende, trage, afwachtende houding te zien was in beleid, en waarom dit in hemelsnaam zo verliep vormen de kernvragen van het eerste deel van dit boek.

De recente ontwikkelingen rond de coronacrisis laten zien dat er nog steeds niet veel is geleerd. Men gaat er kennelijk van uit dat met de door de overheid genomen steunmaatregelen voor de cultuur – die overigens als ruimhartig bestempeld mogen worden – de sector zich herstelt op de gangbare wijze. Die ceteris paribus-aanpak is bij voorbaat onzinnig. Alleen al de verschillen per kunstdiscipline zijn namelijk aanmerkelijk. De literatuur – als voorbeeld – lijkt beperkt getroffen door de pandemie, immers, een schrijver kan blijven schrijven en een uitgever kan blijven uitgeven, de lezer kan blijven kopen en lezen, slechts de boekhandel staat onder druk. Het is weer totaal anders in de podiumkunsten,

die ernstig getroffen zijn door de anderhalvemetermaatregelen indertijd, zowel vóór als áchter het voetlicht. En die podiumkunsten, met name de klassieke muziek, hadden toch al te kampen met een sterk afnemend draagvlak, onder andere door de vergrijzing. Zal er op wat langere termijn nog een fysiek 'ommuurd' theater of museum zijn? Hoe ontwikkelen de waarde en waardering van authenticiteit zich? Opnieuw zullen er keuzes gemaakt moeten worden, want het van overheidswege artificieel overeind houden van alle culturele instellingen is op den duur niet houdbaar. Er moet wat veranderen. Maar, ons land kent een hoge mate van politieke ambivalentie ten overstaan van het kunst- en cultuurbeleid. Er is publicitair soms veel om te doen, maar heeft het écht politiek gewicht? Nee. Consequenties van het falende beleid blijven uit. Er heeft nog nooit een bewindspersoon behoeven af te treden om die portefeuille.

Cultuurbeleid in andere landen

Vrij ontluisterend vond ik dat ik geen overzicht heb kunnen vinden van hoe men het cultuurbeleid elders, bijvoorbeeld in ons omringende landen, heeft ingericht. Ik heb uitgebreid gegoogeld en het enige wat er te vinden is, zijn papers over hoe men het internationaal kunstbeleid heeft ingericht en een compendium hoe de *organisatie* van het cultuurbeleid per land in elkaar zit. Maar geen overzicht over of men bijvoorbeeld in Duitsland ook een regeling heeft om het kopen van kunst door particulieren te bevorderen, of in Frankrijk er ook ondersteuning is van nieuwe theatermakers. Steunt men galeries in Zweden, is het beleid in Frankrijk gericht op grote gezelschappen of juist niet? Hoe zijn de ervaringen in Denemarken met de on-

dersteuning van film? Is er in Noorwegen een pensioenregeling voor oudere kunstenaars? Ga zo maar door. Zo'n overzicht zou zeer relevant zijn, want we kunnen leren van elkaar, zowel van de goede zaken als van de mislukkingen. Maar kennelijk wordt de inhoud van het kunstbeleid per land bepaald en wordt er niet naar anderen gekeken.

Ongefundeerde fundamenten

De politieke ambivalentie van het Nederlands kunstbeleid heeft een ongewenst bijeffect: er kan van alles over kunst- en cultuurbeleid worden beweerd, zonder enige toetsing of het ook klopt. De Raad van Europa constateerde in dat verband twintig jaar geleden al over het Nederlandse kunstbeleid: 'Strong on principles, weak on issues and virtually silent on targets.' Zo hangt het Nederlandse kunstbeleid aan elkaar van ongegronde premissen en vage verwachtingen: we zeggen vaak maar wat. Bekend is de uitspraak: 'Cultuur verbindt de samenleving.' De werkelijkheid is dat kunst en cultuur juist scheidt. Het aardige van kunst is nu juist dat we erover van mening verschillen. De een vindt beeldende kunst mooi, de ander theater. Mensen hebben een mening over kunst, maken er ruzie over, tot aanslagen aan toe.

Ramsey Nasr schrijft hierover in zijn *De fundamenten*: 'Er wordt beweerd dat kunst in tijden van crisis schoonheid en troost kan bieden. Dat lijkt me Dille & Kamille filosofie. Ik bedoel, het kán natuurlijk; maar kunst is veelal ongemakkelijk, weerbarstig, afstotelijk, schokkend […]. Kunst biedt geen zekerheid, noch verbinding.'* Maar de lobbyorganisaties voor de

* Amsterdam, 2021.

kunsten bleven zo luid ze konden roepen dat mensen ten tijde van de coronapandemie en lockdowns 'snakten' naar kunst en de heropening van theaters, bioscopen en musea. Toen dat zich voordeed, en de zalen en musea dus weer opengingen, bleek dat echter allerminst het geval. Nog nooit was de zaalbezetting zo laag. Hier is wel sprake van een opvallende tweedeling. Het zijn juist de ongesubsidieerde kunstvormen, zoals popmuziek en festivals, die zich rap herstellen, maar de kunstvormen die toch al achterbleven, zoals met name de uitvoeringspraktijk van klassieke muziek, kwamen nog zwaarder gehavend uit de coronacrisis. En er zijn geen serieuze aanwijzingen van herstel of verbetering.

Het idee van kunst die verbindt en het 'snakken naar kunst' zijn niet de enige beweringen die moeilijk te toetsen zijn, maar toch in het debat over cultuurbeleid keer op keer opgang doen. Een bekende is ook: kunst(subsidies) zijn voor de elite. Een ongegronde stelling. Nog nooit stond kunst namelijk zo in de belangstelling. Festivals, blockbusters en musea trekken een miljoenenpubliek, en dat is zeker niet allemaal elite. Nog nooit is de kunst zo populair geweest en nog nooit wordt er bijvoorbeeld zoveel naar popmuziek geluisterd. Bij de gesubsidieerde kunsten ligt het genuanceerder. De 'gebruikers/consumenten' van de gesubsidieerde kunsten zijn weliswaar over het algemeen zeer hoog opgeleid, maar dat is nog niet hetzelfde als elite. Bovendien leiden de subsidies er mede toe dat ticketprijzen laag blijven en dus in beginsel betaalbaar voor lagere inkomensgroepen. Maar dan is het wel weer zo dat die lagere inkomensgroepen daar weinig 'gebruik' van maken.

Een andere veelgehoorde bewering wat betreft subsidies is dat van de rijkssubsidies het grootste deel naar de Randstad gaat. Op zich is dat waar: van het landelijke subsidiegeld gaat er

inderdaad veel meer naar de Randstad. En dan met name naar Amsterdam. Maar wat vaak vergeten wordt is dat in de Randstad dan ook veruit de meeste kunstinstellingen gevestigd zijn en dat er daar veruit het meeste publiek is. De meeste acteurs, musici, beeldend kunstenaars, schrijvers, televisiemakers en recensenten wonen in de Randstad. In het bijzonder in Amsterdam. Ook de zalen zitten er gemiddeld voller. Niet gek, want er is simpelweg meer publiek. En de grote steden, de gemeentes Amsterdam en Rotterdam voorop, besteden bovendien ook zélf, vanuit hun eigen gelden, het meest aan de ondersteuning van de kunsten.

Een geldend principe in het Nederlands cultuurbeleid is dat talentontwikkeling steun behoeft. Dat de overheid talentontwikkeling ondersteunt is goed maar is echter ook niets nieuws. De nadruk op talentontwikkeling werd een belangrijke focus van kunstbeleid, vooral ingezet in de periode van minister Bussemaker. Dit is wel opmerkelijk, want eigenlijk ontstond deze wending zonder aanleiding. Is of was er een probleem bij de ontwikkeling van talent? Nee, niet in het bijzonder. Is er ineens in ons land zo veel talent dat extra begeleiding nodig heeft? Nee, ook niet. Leiden de vele programma's ook inderdaad tot de ontwikkeling van toptalent? Dat is nimmer uitgezocht of bewezen, alleen beweerd. Al met al zien we ook weer aan deze focus op talentontwikkeling dat er geen helder beleid achter schuilgaat, noch dat het concrete doelen bevat. Het begint bijvoorbeeld met de vraag: Hoeveel (top)talent is er eigenlijk dat steun behoeft? Met Joop Daalmeijer, voorheen voorzitter van de Raad voor Cultuur, heb ik eens geprobeerd dat te kwantificeren. We kwamen erop dat er eigenlijk maar zo'n drie- tot vierhonderd kunstenaars zijn, aan het begin van hun carrière, die in potentie de top kunnen bereiken. De praktijk is dat het bestaande beleid

uitgaat van aanzienlijk hogere aantallen, zonder dat die overigens écht gekwantificeerd zijn. Het grootste deel van het beleid gericht op talentontwikkeling moet dan ook eerder beschouwd worden als werkgelegenheidsbeleid. Niets op tegen, maar wel wat anders.

Nog een andere veelgehoorde bewering: kunst en cultuurbeleid bevorderen toerisme, werkgelegenheid en het vestigingsklimaat. Op zich waar, maar vergeleken met andere activiteiten en beleidsterreinen niet evident. Onderwijs is bijvoorbeeld veel belangrijker voor het vestigingsklimaat. Veiligheid is veel belangrijker voor internationaal toerisme. En wegenbouw en bereikbaarheid zijn veel belangrijker voor werkgelegenheid en toerisme. Ook hier: we zeggen maar wat. Tijd dus voor cultuurbeleid dat niet is gebaseerd op aannames en ongetoetste beweringen. De cultuursector verdient aandachtig, doordacht, effectief beleid dat daadwerkelijk ergens op slaat.

Het Gebouw van de Eerste Keer

Ik kreeg een sms van iemand die bij de Amsterdamse Stadsschouwburg werkt met de tekst 'Professioneel zwaar de fout in gegaan. Privé hou ik even m'n waffel. Zie je mail.' Dat maakt meteen nieuwsgierig, zo'n sms'je. Ik spoedde mij naar de computer. De tekst was: 'Na een paar weken overuren draaien ben ik de schouwburg duidelijk te veel gaan zien als mijn woonkamer. Afgelopen vrijdag was ik met een vriendinnetje aan het vozen op het derde balkon toen plotseling de scheiding tussen podium en zaal werd gehesen. Betrapt. De afgelopen dagen kenmerkte zich door schaamte en ook wel stress. Wat begon als iets stiekems eindigde in iets gênants. Mijn welgemeende excuses.' Later begreep ik dat de persoon in kwestie de pech had te 'vozen' tijdens een voorstelling waarbij het publiek op het toneel zat. Aan het eind van die voorstelling ging het doek richting zaal open en was alle aandacht op de balkons gericht. Het vozende stel was dus vol in het zicht.

Ik weet niet wat het is, maar de Stadsschouwburg nodigt kennelijk uit tot stout gedrag. De voorbeelden zijn legio: overspelige acteurs en actrices, insluipers, jonge schrijvers die de nacht probeerden door te brengen in de schouwburg. Zo zou ik nog vele verhalen over anderen kunnen vertellen die op een gênante wijze betrapt zijn. Laat ik eerst maar meteen mijn bekentenis afleggen. Toen ik directeur werd van de Stadsschouwburg, elf jaar geleden, ontdekte ik de Directieloge. Een klein kamertje, met aparte ingang, vooraan bij het toneel. Er zit meestal een rood gordijn voor. Een plek die tot de verbeelding spreekt en iets spannends heeft. Ik heb er wel eens met een vriendinnetje gezeten, en ook een beetje aan dat vriendinnetje

gezeten. ‘Vozen’ zou ik het niet willen noemen, maar gewenste intimiteit wel. Ik waande mij volledig veilig, want vanuit de zaal was er toch niets te zien. Enkele weken later kwam ik erachter dat de acteurs juist wél een heel goed zicht op die Directieloge hebben.

Fameus is het verhaal van een gemeenteraadslid, een paar jaar geleden. Hij was gaan zitten in de Gemeenteloge en had stiekem een champagnefles meegesmokkeld. De blunder was dat hij deze tijdens de voorstelling opende en dat de kurk van de fles af knalde. Midden in een voorstelling. Acteur Gijs Scholten van Aschat was zo alert om op het toneel de kurk op te vangen. Hij was na afloop razend, en terecht. Een stuk verder gaat een verhaal van een theatertechnicus die tijdens het Boekenbal ergens in de schouwburg een vrijend triootje tegenkwam. Toen hij de betreffende personen verzocht daarmee te stoppen en zich van die plek te verwijderen, werd hem gevraagd of hij niet liever zelf mee wilde doen.

Los van dit soort anekdotes zijn er natuurlijk ook de verhalen van de Eerste Keer Stadsschouwburg. Vaak maakt een eerste bezoek aan de Stadsschouwburg enorme indruk. Op volwassenen en op kinderen. Ik kan mijzelf mijn eerste keer ook nog herinneren. Ik was een jaar of acht en werd door mijn ouders meegenomen naar *Het Zwanenmeer* van het Nationale Ballet. Het Nationale Ballet zat toen nog in de Stadsschouwburg en speelde al zijn voorstellingen hier. Ik herinner me de voorstelling nog vaag, maar weet nog heel goed waar ik zat, eerste balkon, midden, ik zou de stoel nog kunnen aanwijzen. Als kind was de herinnering aan de zaal kennelijk levendiger dan aan de voorstelling. Ik liep een keer achter een puberstelletje op de grote trappen naar boven. De jongen probeerde duidelijk indruk te maken op het meisje. Ik hoorde hem zeggen: ‘Het gebouw hier is heel oud, wel meer dan duizend jaar oud!’

WAAROM VERLOOPT HET KUNSTDEBAT ZO MOEIZAAM?*

Het cultuurbeleid in Nederland mist scherpte en kent veel te veel 'braafpraat'. De kunstensector reageert met name defensief en probeert met de adagia van Thorbecke en de 'intrinsieke waarde van kunst' de politiek op afstand te houden. Daardoor schuift de sector fundamentele vragen voor zich uit en wordt het gesprek over cultuurbeleid beheerst door talloze hypes, heilige huisjes en onbewezen premissen. Vrijblijvendheid overheerst en dat is slecht voor de ontwikkeling van de kunst. De cultuursector moet zelf de discussie op scherp stellen. Kunstenaars, kunstinstellingen en overheden moeten kiezen en 'vertragen'.

Zoals ik hiervoor heb besproken, heeft het kunstbeleid in algemene zin iets logs, moeizaams en technocratisch. Een fris en frank debat over kunstbeleid komt moeizaam op gang. Voor zo'n debat is alle reden. Digitalisering, vergrijzing, het afhaken van publiek, verstedelijking en globalisering zijn 'gamechangers' voor het staande cultuurbeleid. Hoe komt het dat dat kunstdebat maar moeizaam van de grond komt? Hieronder een

* Bewerking *NRC Handelsblad*, 21 augustus 2014.